

Kultur-, idrotts- och fritidsförvaltningen
Tjänsteskrivelse till Kulturnämnden

Datum:
2025-07-04

Diarienummer:
KTN-2021-00523

Handläggare:
Anna Holmbom

Gestaltningssupdrag för Ulva kvarn

Förslag till beslut

Kulturnämnden beslutar

1. **att** godkänna förslag för konstnärlig gestaltning för Ulva kvarn

Ärendet

Ulva kvarn är ett av Uppsala kommuns rekreationsområden som är under utveckling. Konstnären Karin Lindh tilldelades år 2021 ett konstnärligt skissupdrag för Ulva kvarn. I sitt skissförslag *Så flyter tiden* utgår konstnären från Ulva kvarns rika historia och vetenskapsmannen Christopher Polhems uppfinningar. Konstverket ska stå på gräsmattan vid kanalen nedanför kvarnbyggnaden. Det är i form av ett klockspel bestående av en stadig stolpe av järn, en motor samt rörliga delar i brons och stål. Med jämna mellanrum spelar klockspelet melodin *Så flyter tiden*.

Beredning

Ärendet har beretts av enheten för offentlig konst inom kultur-, idrotts- och fritidsförvaltningens avdelning Uppsala konst och kulturarv. Under arbetet med skissförslaget har dialog förts med stadsbyggnadsförvaltningens avdelning gata, park, natur, Uppsala kommun arenor och fastigheter AB, Ulva kvarns hantverksförening och konstkollektivet RackarArt som verkar på platsen.

Föredragning

Bakgrund

Ulva kvarn är ett av Uppsala kommuns rekreationsområden som är under utveckling. Från början fanns större utvecklingsplaner för området där bland annat en ny lekplats och ett nytt besökscentrum skulle byggas på platsen. Byggprojektet har pausats under längre tid och förutsättningarna har förändrats till att endast fokusera på upprustning

av befintliga delar av platsen.

Konstnären Karin Lindh tilldelades år 2021 ett konstnärligt skissuppdrag för Ulva kvarn. Då gällde fortfarande de ursprungliga utvecklingsplanerna. I och med förändringarna i byggprojektet så har konstnären fått ett förlängt och fördjupat skissuppdrag där bland annat en undersökning av platsen har ingått. Den slutgiltiga skissen presenterades för enheten för offentlig konst i juni 2025.

Förslaget

I sitt skissförslag *Så flyter tiden* utgår konstnären från Ulva kvarns rika historia och vetenskapsmannen Christopher Polhems uppfinningar. Konstverket föreslås stå på gräsmattan vid kanalen nedanför kvarnbyggnaden. Det är i form av ett klockspel bestående av en stadig stolpe av järn, en motor samt rörliga delar i brons och stål. Med jämna mellanrum spelar klockspelet melodin *Så flyter tiden*.

På Ulva har det under tidens gång funnits kvarn, sågverk, smedja, tegelbruk, manufakturverkstad och spritbränneri där allt har varit vattendrivet. Idag är det en hantverksby med bland annat glashytta och urmakeri. Uppsala universitet tog över kvarnen år 1653 och både Olof Rudbeck d.ä. och Christopher Polhem har varit på platsen. Särskilt Polhems tankar om vattnets kraft, kraftöverföring och mekanik har inspirerat konstnären. Polhem renoverade det astronomiska uret i Uppsala Domkyrka redan som student och fortsatte sedan att tillverka urverk.

En konsekvens av Ulva kvarns industrihistoria är att livet i ån har förändrats. Reglering av vattnet, sågverk, smedja och tegelbruk har påverkat livet för djur, växter och bioorganismer. En av dessa är den tjockskaliga målarmusslan som inte längre finns kvar i Fyrisån. Det allra sista exemplaret hittades just här, vid Ulva. Denna mussla, gjuten i brons, sitter högst upp i klockspelet och spelar sin sång för oss.

I sitt undersökande arbete på platsen har konstnären lyssnat på vattnet, kvarnen, sågen och tiden som tickar i urmakarens verkstad. Det undersökande arbetet har bland annat inneburit studieresor, studiebesök, föreläsningar, litteratur och ateljéarbete. Konstnären har genomfört workshops och labbat i verkstad, studio och i fält med Michael H Lindgren och Johan E Andersson som konstnären kommer att samarbeta med i skapandet av konstverket. Michael H Lindgren är innovationshistoriker, mekanisk ingenjör och Polhemsexpert och Johan E Andersson är kompositör och instrumentbyggare.

Skulpturens höjd kommer vara ca 3 meter och dess vikt ca 500 kg. Rörliga delar sitter så pass högt upp att de därmed är fria från klämrisk. Konstverket rymmer beståndsdelar från många tider, från hammarsmedjan och vattensågen till dagens urmakarverkstad och veteranbilar. Vissa delar köps in, både nya och äldre, medan andra delar tillverkas. Alla delar av konstverket utformas för att fungera i ur och skur.

Området där konstverket kommer att stå nere vid ån kan upplevas som väldigt mörk under dygnets mörka timmar. Konstverket kan därför med fördel belysas och på så sätt också bidra till en ljuspunkt på platsen.

Ansökan om strandskyddsdispens har gjorts och miljö- och hälsoskyddsnämnden har beslutat att ingen dispens krävs för genomförandet av konstverket. Tillstånd avseende vattenverksamhet eller kulturmiljö är inte heller nödvändigt enligt Länsstyrelsen.

Gestaltningssuppdraget planeras att genomföras under åren 2025–2026.

Dialog

Under arbetet med skissförslaget har dialog förts med stadsbyggnadsförvaltningens avdelning gata, park, natur, Uppsala kommun arenor och fastigheter AB, Ulva kvarns hantverksförening och konstkollektivet RackarArt som verkar på platsen.

Ekonomiska konsekvenser

Föreslagen fördelning av investeringsbudget för offentlig konst för Ulva kvarn rymms inom kulturnämndens budgetram enligt Mål och budget 2025–2027. Den årliga driftskostnaden uppskattas till 10 000 kr per år.

Beslutsunderlag

- Tjänsteskrivelse daterad den 4 juli 2025
- Bilaga 1, Skissförslag
- Bilaga 2, Budget

Kultur-, idrotts- och fritidsförvaltningen

Sten Bernhardsson
Förvaltningsdirektör

Kultur-, idrotts- och fritidsförvaltningen
Skissförslag

Datum:
2025-07-04

Diarienummer:
KTN-2021-00523

Handläggare:
Anna Holmbom

Skissförslag

Om konstnären

Karin Lindh (född 1977) är utbildad vid Kungliga konsthögskolan i Stockholm och bor och verkar i Solna. Hon arbetar platsspecifikt med skulptur i det offentliga rummet och har tidigare gjort offentliga konstverk för bland annat Stockholm City pendeltågsstation och Nya Karolinska i Solna.

Bakgrund

Konstnärens skissförslag *Så flyter tiden* utgår från Ulva kvarns rika historia och vetenskapsmannen Christopher Polhems uppfinningar.

Ulva kvarn. Foto: Karin Lindh.

Gestaltningsförslag

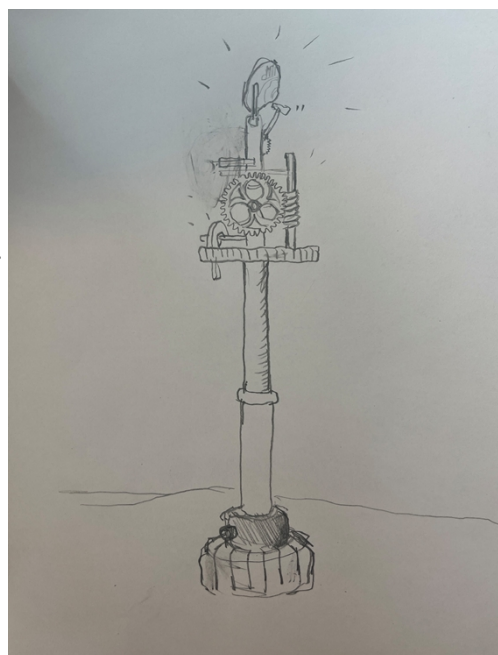
Ute vid Ulva kvarn, på gräsmattan vid kanalen, föreslås ett klockspel av järn, brons och stål stå. Med jämna mellanrum spelar klockspelet melodin *Så flyter tiden*.

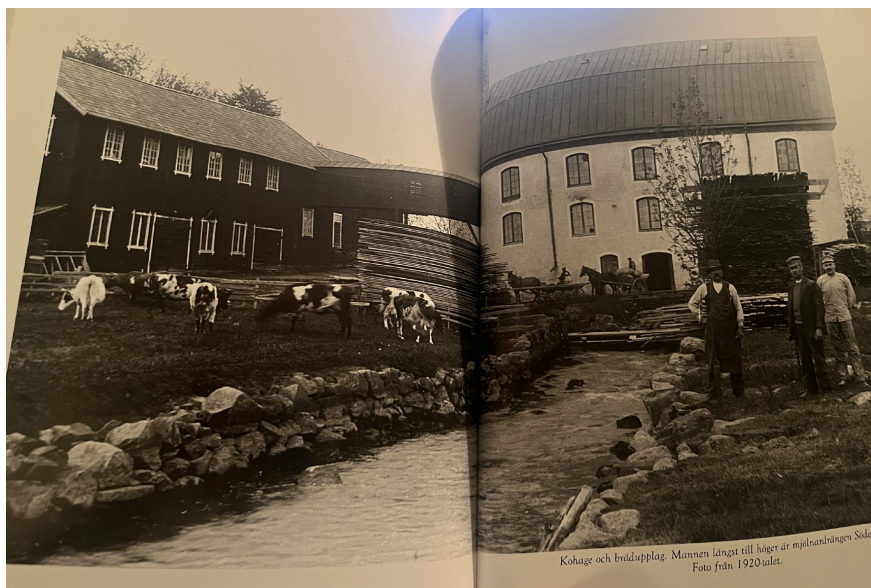

Klockspelet består av en stadig stolpe av järn som bär upp motor och rörliga delar. Motorn driver en axel med kugghjul, kammar och växlar vars klubbor föreställer en slev, ett sågblad och en hammare, slår an på klockspelets olika delar som föreställer en brödkaka, ett skvalthjul och ett kugghjul. Även kraftöverföringen ger upphov till ljud, till exempel ljudet när spärrhjulet hakar i. De sista spröda tonerna i melodin spelas på musslan som sitter högst upp i stapeln.

På Ulva har det under tidens gång funnits kvarn, sågverk, smedja, tegelbruk, manufakturverkstad och spritbränneri där allt har varit vattendrivet. Idag är det en hantverksby med glashytta och urmakeri bland annat. Uppsala universitet tog över kvarnen år 1653 och både Olof Rudbeck d.ä. och Christopher Polhem har varit på platsen. Särskilt Polhems tankar om vattnets kraft, kraftöverföring och mekanik har inspirerat konstnären.

Polhem renoverade det astronomiska uret i Uppsala Domkyrka redan som student och fortsatte sedan att tillverka urverk.

Uppslag ur boken "Boken om Ulva".

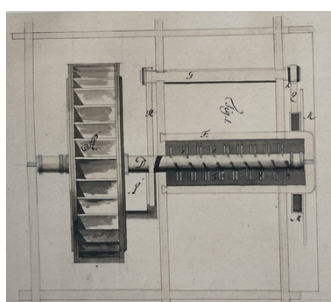
Christofer Polhems Stiernsundsur graverades med texten *Sic Volvitur Aetas*, ungefär Så flyter tiden på latin.

Polhemsmuseet i Stjärnsund.

Tjockskalig målarmussla.

Christofer Polhems vattendrivna tegelkvarn sedd uppifrån.

Undersökande arbete

Människans avtryck i landskapet har lämnat spår, från forntid till medeltid och in i våra dagar. En konsekvens av Ulva kvarns industrihistoria är att livet i ån har förändrats. Reglering av vattnet, sågverk, smedja och tegelbruk har påverkat livet för djur, växter och bioorganismer. En av dessa är den tjockskaliga målarmusslan som inte längre finns kvar i Fyrisån. Det allra sista exemplaret hittades just här, vid Ulva. Det är denna mussla, gjuten i brons, som sitter högst upp i klockspelet och spelar sin sång för oss.

Målmusslan, som konstnärer använde skalen för att ha färg i, har en livscykel som skiljer sig från vår. Fortplantningen är komplicerad. Som liten larv fäster den på gälarna hos en värd fisk. Efter 4–5 veckor har den utvecklats till en mycket liten mussla. Då släpper den taget och gräver ner sig i sandbotten i ån. Där stannar den i två till tre år. När musslan kommer upp ur sedimentet är den ungefär en centimeter stor och sätter sig med bakänden upp. Sen sitter den där i det strömmande vattnet, halvt nedgrävd i sandbotten och silar vattnet på ätbara partiklar. Den växer sig sakta större och kan bli mycket gammal, upp till 90 år.

Tid och kraft har varit utgångspunkt för konstnärens undersökande arbete på Ulva. Gångna tiders kraftöverföring och vattnets drivkraft har varit i fokus. Det ligger många timmar bakom den hantverksskicklighet som fanns och fortfarande finns på Ulva. Kraften hörs. Den skummar, brusar, dånar och kluckar. Ljudet av kraften har varit konstnärens ingång i arbetet. Ljud som försvunnit på Ulva och ljud som tillkommit.

Konstnären har lyssnat på vattnet, kvarnen, sågen och tiden som tickar i urmakarens verkstad. Det undersökande arbetet har bland annat inneburit studieresor, studiebesök, föreläsningar, litteratur och ateljéarbete. Konstnären har genomfört workshops och labbat i verkstad, studio och i fält med Michael H Lindgren och Johan E Andersson som konstnären kommer att samarbeta med i skapandet av konstverket.

Kvarn på Bungemuseet, Gotland.

Workshop vid Ulva Kvarn med Johan E Andersson där de lyssnade på ån genom olika instrument.

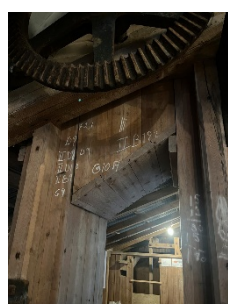
Hur låter det?

Föreläsning om Christopher Polhem med Michael H Lindgren, på Polhemsgården, Gotland. På bilden visas en modell över Polhems Konst-Werk, ett uppfordringsverk till Falu koppargruva.

Visning av Polhemsmuseet i Stjärnsund och besök hos urmakare Robert Goude som visade och spelade olika Stjärnsundsur med urverk från Polhems tid. Fin och spröd klang när timman slog.

Kvarndagar på Kvarnvikens museum. Titta och lyssna på malning och sågning. Kvarnvikensmjöl i bullarna till fikat.

Verket, industrihistoriskt museum i Avesta.

Konstverket och platsen

Skulpturen med sitt skaldjur på toppen ska se ut som att den precis har vinschats upp ur vattnet och ur tidens djup, ungefär som när man har fiskat upp gamla rostiga cyklar och kundvagnar ur ån. Är de från 50-talet? 80-talet? Polhems tid? Omöjligt att säga.

Närheten till ån är viktig för konstverket. Vattnets rörelse har varit drivkraft och förutsättning för alla de verksamheter som funnits här. Ljud av hammarslag, ramsåg och kvarnhjul blandades med bruset och dånet från vattenfallet. Nu har slamret lagt sig, men bruset från vattnet finns kvar. Klockspelet väcker några av de försvunna ljuden till liv. Ljud är också en vågkraft och det är via våra öronmusslor vi får uppleva ljudet från gångna tider vid Ulva.

Ansökan om strandskyddsdispens har gjorts och miljö- och hälsoskyddsnämnden har beslutat att ingen dispens krävs för genomförandet av konstverket. Tillstånd avseende vattenverksamhet eller kulturmiljö är inte heller nödvändigt enligt Länsstyrelsen.

Här vid kanalen är vattnets rörelse och ljud lite stillsammare så att även spröda ljud i klockspelet hörs. Möjligheten att komma nära konstverket är god mellan gångvägen (körbar) och kanalen.

Ute på holmen låg smedjan och gjuteriet. Spår i marken har inspirerat till järnet i skulpturen.

Belysning av konstverk

I dialog med verksamheter på Ulva har konstnären fått med sig att området nere vid ån upplevs som väldigt mörkt under dygnets mörka timmar. I utvecklingsplanerna för Ulva, som nu har pausats, planerades det för belysning och en utescen där. Konstverket kan med fördel belysas och på så sätt bidra till en ljuspunkt på platsen.

Placeringen är även vald för att vara synlig från fler håll och för att rikta blicken mot och locka besökare ner till ån. Härifrån har man också en väldigt fin utsikt över hela Ulva-området.

Placering av skulpturen. Illustration från de tidigare, nu inaktuella planerna för Ulva kvarn.

Måttsett skiss, material, konstruktion

Skulpturens höjd kommer vara ca 3 meter och dess vikt ca 500 kg. Rörliga delar sitter så pass högt upp att de därmed är fria från klämrisk. Detaljritning av konstverk sker när klockspel och maskineri är framtaget. Konstruktör dubbelkollar dimensionering av stolpe och bärande delar innan tillverkning startar.

Material:

Stolpe och bärande delar i stål, fot av järn.

Slagstockar i varierande material (för klangens skull).

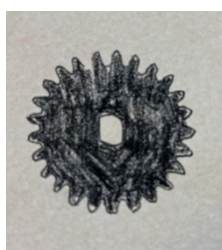
Slagverk i varierande material (för klangens skull); järn, stål och brons.

Drivmekanik bestående av motor, elektronik och ståldelar (rostfritt, vattenskuret).

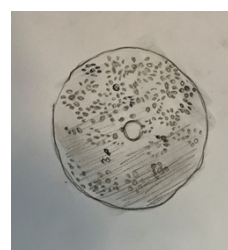
Alternativ för styrning (mekanisk/datorstyrd exempelvis Arduino) utvecklas under arbetets gång.

Äldre hjul.

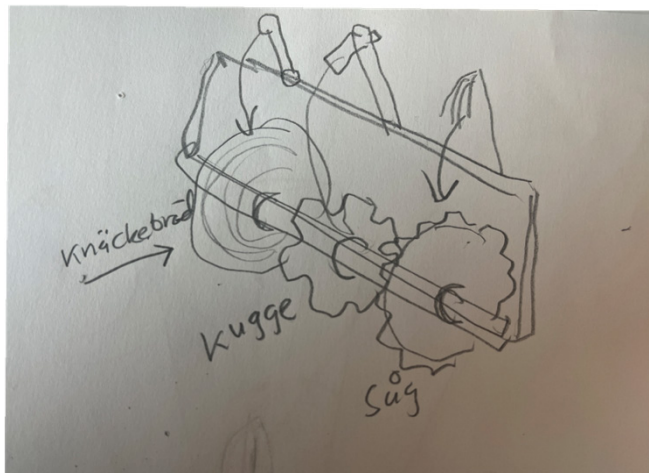

Kugghjul för vajertrumma.

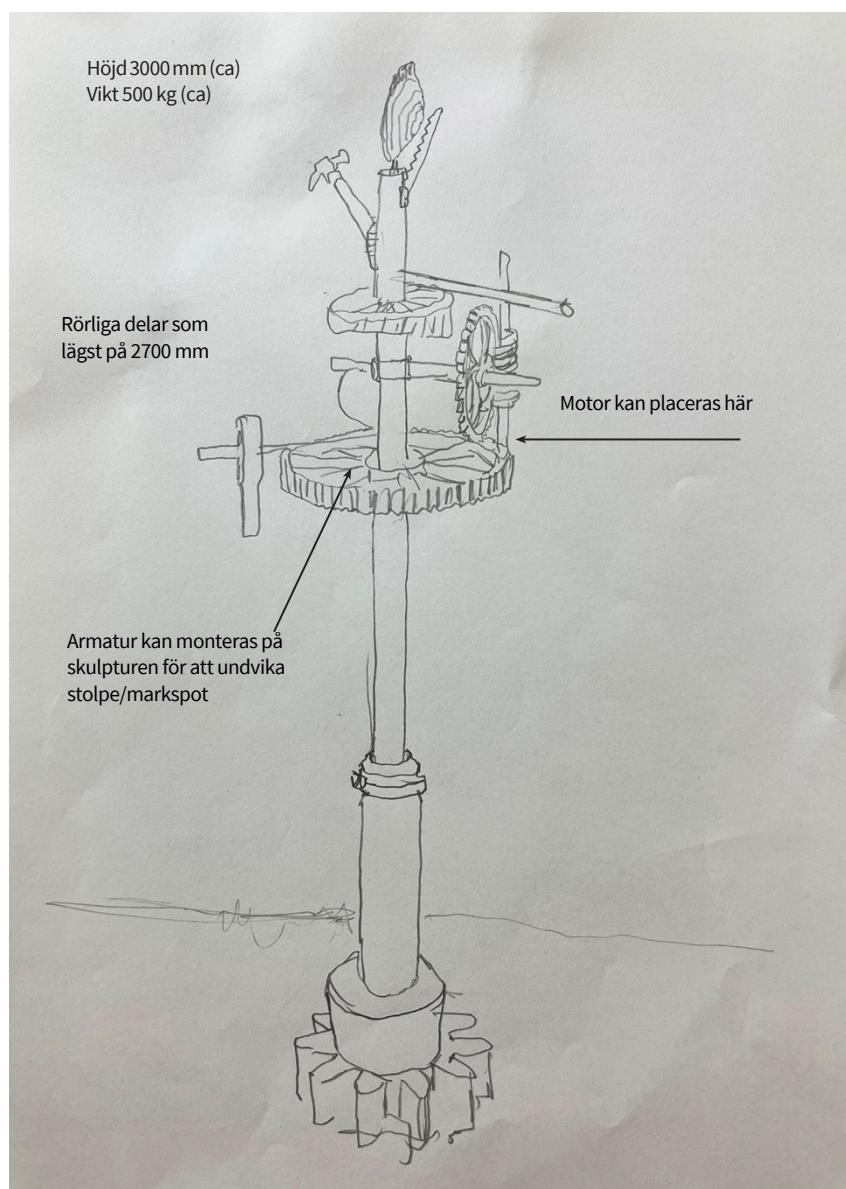

Knäckebröd av gjutjärn.

Konstverket rymmer beståndsdelar från många tider, från hammarsmedjan och vattensågen till dagens urmakarverkstad och veteranbilar. Vissa delar köps in, både nya och äldre, medan vissa delar tillverkas genom att gjutas eller vattenskäras.

Kamaxel som driver kläpp, hammare och kräkla att spela på olika objekt på en brödstång.

Genomförande

Gestaltningssuppdraget planeras att genomföras under åren 2025–2026. För att komponera och konstruera klockspelet kommer konstnären att samarbeta med Johan E Andersson som är kompositör och instrumentbyggare och Michael H Lindgren som är innovationshistoriker, mekanisk ingenjör och Polhemsexpert. I en inledande labbfas kommer de att testa och spela på olika ljudande objekt till skulpturen och hur de ”tonerna” kan komponeras till klockspelet. De kommer att testa äldre maskindelar, nytillverkade och egengjutna delar i form av mussla och knäckebröd. Delarna kommer att vara i olika material och med olika godstjocklek för att hitta den rätta klangen. De kommer samtidigt att utveckla mekaniken och styrningen.

Framtagning, gjutning och mekaniskt arbete görs inom Sverige och i flera fall lokalt.

Drift och underhåll

Konstverket utformas i alla delar (stomme, rörliga delar, motor och styrning) för att fungera i ur och skur. Motorservice görs uppskattningsvis efter 10 år. Motor och rörliga delar nås med lift. Servicebil kan köra på gångvägen intill konstverket.

Stål och järn kommer att bli rostigt och flammigt under den första tiden och sedan avstannar rostningen. Därefter får gjutjärnet en vacker brunsvart, underhållsfri yta. Årlig driftskostnad (elförbrukning) för motor och eventuell belysning beräknas i senare skede.

Detaljerad drift- och underhållsplan levereras i samband med besiktning av konstverk.

Dialog

Konstnären har gjort flera besök till Ulva för att bekanta sig med hela platsen, hantverksföreningens medlemmar och planerna för utvecklingen av Ulva kvarn. Konstnären har pratat med besökare och besökt Ulva kvarn under olika evenemang för att få en uppfattning av hur det är att vara besökare på platsen.

Boken om Ulva har varit viktig under skissarbetet. Hos glasblåsarna har konstnären ofta varit för att skissa och bolla nya idéer för konstverk, även innan detta uppdrag.

Konstnären har även skissat på möjliga programpunkter och publika evenemang för barn och vuxna som på olika sätt griper in i, fördjupar eller prövar olika delar i konstverket *Så flyter tiden*. Dessa programpunkter innefattar tid, kraft, ljud och vatten genom workshops med barn, föreläsningar, konstutställning och ljudverk. I dialog med hantverksföreningen har konstnären förstått att dessa evenemang med fördel sker under lågsäsong för att aktivera platsen och locka besökare under hela året. Dessa evenemang behöver en egen budget.

För att säkerställa att konstverket fungerar med verksamheter på platsen så har skissförslaget stämts av med Ulva kvarns hantverksförening och med konstkollektivet Rackar Art som återkommande har sin sommarutställning vid Ulva kvarn.